

SAŽETAK

Temeljni cilj ove knjige je istražiti ima li stanovništvo Zagreba neka od ključnih obilježja postindustrijskog društva.

Prema jednoj od podjela dosadašnjeg društvenog razvoja, poopćeno govoreći, isti možemo podijeliti na tri razdoblja: razdoblje agrarnog ili predindustrijskog društva, razdoblje industrijskog društva i razdoblje postindustrijskog društva (Turner 2009). Slijedeći Bellovu podjelu »društvenog prostora« na područje socijalne strukture, područje politike i područje kulture, cijela rasprava o (pred)industrijskom i postindustrijskom društvu vezana je za područje socijalne strukture, tj. područje koje »obuhvaća ekonomiju, tehnologiju i sustav zanimanja« (Bell 1999:12).

Zašto je u kontekstu postindustrijskog doba (sociolozima) važno proučavati urbana područja i zašto je za proučavanje izabran baš Zagreb? Prema podacima Svjetske banke (2013), važno obilježje današnjih (postindustrijskih) društava zapadne civilizacije je visok udio urbanog stanovništva u ukupnoj populaciji (<http://data.worldbank.org/topic/urban-development>, pristupljeno 14. svibnja 2013.). U Hrvatskoj je 2011. godine 59,5% ukupnog broja stanovnika živjelo u urbanim područjima, a stanovništvo grada Zagreba činilo je 31,0% ukupne urbane populacije Hrvatske (<http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL/countries>, pristupljeno 29. ožujka 2013.; www.dzs.hr, pristupljeno 29. ožujka 2013.). Uz visok udio urbanog stanovništva kao važno obilježje postindustrijskog doba ističu se urbana područja kao ishodišta socioekonomske modernizacije (Sassen 2001). Gradu Zagrebu, barem u okvirima Hrvatske, pripada uloga nezaobilaznog aktera socioekonomske modernizacije. Primjerice, Zagreb je glavni, najmnogoljudniji i prostorno najveći grad u Hrvatskoj. Nadalje, on je npr. od siječnja do rujna 2012. godine činio 37,3% ukupnog izvoza i 60,0% ukupnog uvoza Hrvatske, a tada je na području Zagreba poslovalo 33,7% ukupnog broja poduzetnika u RH (HGK-Komora Zagreb 2012). U istom je razdoblju poduzetništvo Zagreba činilo 53,4% ukupnih prihoda poduzetništva Hrvatske, od ukupnih investicija u dugotrajnu imovinu na

razini Hrvatske u Zagrebu je ostvareno njih 54,5% itd. (HGK-Komora Zagreb 2012).

Dakle, predmet istraživanja su neke temeljne društvene promjene u području »socijalne strukture« socijalističkog i postsocijalističkog Zagreba. Prvenstveno se to odnosi na transformaciju ekonomske i obrazovne strukture stanovništva Zagreba između 1953. i 2011. godine pri čemu ekonomska struktura prikazuje društvenu podjelu rada aktivnog stanovništva. Elementi ekonomske strukture su sociodemografska obilježja stanovništva: aktivnost, djelatnost i zanimanje. Element obrazovne strukture je sociodemografsko obilježje stanovništva: školska sprema. Analizom transformacije u strukturi tih sociodemografskih obilježja dobiven je uvid u promjenu ekonomske i obrazovne strukture stanovništva. U kontekstu područja na koje se rezultati istraživanja odnose, ekonomska i obrazovna struktura stanovništva analizirana je na dvije razine: na razini užeg područja Zagreba i na razini administrativnog područja grada. Dodatno, s ciljem daljnjeg rasvjetljavanja društvenih promjena na području Zagreba analizirana je i promjena u ekonomskoj i obrazovnoj strukturi zaposlenih na području Zagreba (u razdoblju socijalizma i postsocijalizma). Važno je istaknuti kako tu skupinu čine stanovnici Zagreba te dnevni i tjedni radni migranti, tj. stanovnici okolnih naselja. Ekonomska struktura zaposlenih prikazuje podjelu rada u toj skupini, a nju istražujemo analizirajući transformaciju u strukturi sociodemografskog obilježja »djelatnost« zaposlenih. Obrazovnu strukturu istražujemo analizirajući transformaciju u strukturi sociodemografskog obilježja »stupanj stručnog obrazovanja« zaposlenih.

Rezultati istraživanja otkrivaju kako ključna obilježja izloženih društvenih promjena na području Zagreba odgovaraju nekim važnijim obilježjima društva u postindustrijsko doba: a) u strukturi stanovništva prema aktivnosti zabilježeno je povećanje udjela aktivnih osoba kod žena; b) u obrazovnoj strukturi stanovništva i radništva zabilježena je promjena u smjeru povećanja udjela obrazovanijih osoba; c) procesi deindustrijalizacije i tercijarizacije zabilježeni su kroz nekoliko pokazatelja (u strukturi aktivnog stanovništva i radništva prema djelatnosti te u strukturi aktivnog stanovništva prema zanimanju). Nalazi istraživanja otkrivaju i kako su neki od prikazanih procesa na području Zagreba kontinuirani i prilično dugotrajni. Primjerice, rast udjela više i visoko obrazovanih stanovnika kontinuirano traje od 1950-ih, udio zaposlenih s višim i visokim stupnjem stručnog obrazovanja kontinuirano raste od 1960-ih, u strukturi aktivnog stanovništva prema djelatnosti udio osoba u terciarnom sektoru kontinuirano raste od 1950-ih, u strukturi zaposlenih na području Grada prema djelatnosti udio terciarnog sektora kontinuirano raste od 1950-ih, izgled-

no je da je udio aktivnih osoba s uslužnim zanimanjima kontinuirano rastao od 1960-ih. Također, pretpostavili smo kako je u strukturi aktivnog stanovništva prema djelatnosti (značajnije) smanjenje udjela osoba u sekundarnom sektoru započelo 1980-ih, izgledno je da je smanjenje udjela aktivnog stanovništva s industrijskim zanimanjem započelo (u drugoj polovici) 1960-ih, a u strukturi osoba zaposlenih na području Grada prema djelatnosti udio sekundarnog sektora smanjivan je od 1950-ih. Nadalje, istaknuto je da su za prikazane procese na području Zagreba odgovorni brojni čimbenici. Iako je riječ o procesima iz područja »socijalne strukture«, na njih utječu čimbenici iz sva tri područja »društvenog prostora«: socijalne strukture, kulture i politike. U kojoj mjeri je u pojedinom razdoblju svaki od čimbenika utjecao na te procese u ovom radu nije bilo moguće precizno odrediti. Konačno, zaključeno je kako je u kontekstu nalaza ovog rada i rasprave o postindustrijskom Zagrebu kao sudioniku u suvremenoj ekonomiji nužno pronaći odgovore na nekoliko dodatnih pitanja. Prvo je pitanje zastupljenosti zanimanja u djelatnostima ili distribucije zanimanja po djelatnostima. Npr., koja su zanimanja u razdoblju postsocijalizma činila djelatnost informacija i komunikacija? Dominiraju li tom strukturom zanimanja iz kategorije »Znanstvenici, inženjeri i stručnjaci« ili zanimanja iz kategorije »Uslužna i trgovačka zanimanja«? Dostupni podaci, nažalost, ne otkrivaju tu sliku. Drugo je pitanje odnosa udjela visokoobrazovanih stanovnika (ili zaposlenih na području Zagreba) koji obavljaju zanimanje u proizvodnim djelatnostima i udjela onih visokoobrazovanih koji zanimanje obavljaju u neproizvodnim djelatnostima. Uzimajući u obzir glomaznost i strukturu neproizvodnog sektora Zagreba (gradski upravno-birokratski aparat, znanstvene, zdravstvene, obrazovne i kulturne institucije te upravne i administrativne službe Hrvatske) možemo pretpostaviti kako upravo taj sektor sadrži znatan udio svih visokoobrazovanih. Kako onda izgleda obrazovna struktura proizvodnog sektora? Treće je pitanje strukture gospodarstva Zagreba u smislu realne potrebe za visokoobrazovanima. S obzirom na to što se proizvodi i način na koji se proizvodi u Zagrebu, kolika je njegova stvarna potreba za visokoobrazovanima, tj. koliko takvih gospodarstvo Zagreba može apsorbirati/iskoristiti na njima odgovarajućim poslovima? Kakva je uloga teorijskog znanja u gospodarstvu Zagreba? S tim povezano, ima li Zagreb, Castellsovim (2000) rječnikom rečeno, u slučaju većine djelatnosti najčešće ulogu »isključenog« člana mreže (europskih gradova) koji samo obavlja dodijeljene mu zadatke (nevelike dodane vrijednosti) ili je njegova uloga ipak zahtjevnija? Četvrto je pitanje kompetencije zagrebačke radne snage u proizvodnji proizvoda visoke dodane vrijednosti. Drugim riječima, pitanje kompatibilnosti znanja i

vještina koje visokoobrazovani stanovnici/radnici Zagreba imaju sa znanjem i vještinama koji su uobičajeno potrebni na poslovima koji u suvremenoj ekonomiji zahtijevaju visoko obrazovane.